

En trädplantering vid Stadshotellet

Antikvarisk kontroll

RAÄ 232
Kvarteret Proban
Västerås stadsförsamling
Västmanland

Ulf Alström

Innehållsförteckning

Inledning	1
Målsättning och metod	1
Undersökningsresultat.....	2
Tolkning och utvärdering.....	5
Referenser	7
Kart- och arkivmaterial	7
Litteratur	7
Tekniska och administrativa uppgifter.....	7
Figurer	8
BILAGOR.....	9
Bilaga 1. Fyndtabell.	9

Utgivning och distribution:
Stiftelsen Kulturmiljövård Mälardalen
Stora gatan 41, 722 12 Västerås
Tel: 021-80 62 80
Fax: 021-14 52 20
E-post: info@kmmd.se

© Kulturmiljövård Mälardalen 2008.

Omslagsfoto: Keramikskärvor efter fat. Arrangerat i photoshop Ulf Alström

Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet. Ärende nr MS2006/01407.

ISSN: 1653-7408
ISBN 13: 978-91-85741-95-3

Västerås 2008

Inledning

På grund av schaktningar för en ny plantering av bland annat ekar söder om Erik Hahrs ståtliga byggnad, som nu inrymmer Stadshotellet, har Stiftelsen Kulturmiljövård Mälardalen i samband med markarbetet utfört en antikvarisk kontroll. I den antikvariska kontrollen ingick även ett arbete i Västra kyrkogatan där schaktningar för en ny rännstensbrunn med ledning utfördes. Området där den antikvariska kontrollen genomfördes ligger inom fornlämningsområde Raä 232 vilket betecknar kulturlager för Västerås stad med datering från 1100-talet och framåt. Arbetet genomfördes efter ett beslut av länsstyrelsen 2007-07-24 samt ett kompletterande beslut 2007-09-19 båda med dnr 431-6801-07. Den antikvariska kontrollen beställdes av Västerås stad, Park och Natur, som också bekostade arbetet.

Arbetet utanför stadshotellet 2007, där bland annat nya pyramidekar skall planteras, hade ingen koppling till att Hahrs byggnad invigdes år 1907.

Figur 1. Undersökningsområdet från öster med Erik Hahrs byggnad till höger i bild. (Foto Ulf Alström).

Målsättning och metod

Den antikvariska kontrollen syftade till och hade som målsättning att skydda fornlämningen från skada. I detta fall var det främst intakta kulturlager som kunde beröras av ingreppen men även ytligt liggande byggnadsrester kunde förväntas eftersom områdets kulturlager förmodligen var intakta. Några kända större ingrepp i form av VA och liknande har inte utförts i undersökningsområdet.

Eftersom schaktningarna var relativt grunda, cirka 0,8 meter under ”färdig yta” vilket betydde ett schaktdjup på mellan 0,3-0,5 meter från dagens nivå kunde kulturlagren ändå vara relativt omrörda varför schaktdokumentationen skedde i skala 1:100. Tidigare stod här åtta pyramidekar vars stubbar och rotsystem måste tas bort. Dessa träd var planterade i början av 1900-talet varför det på deras platser var omrörda

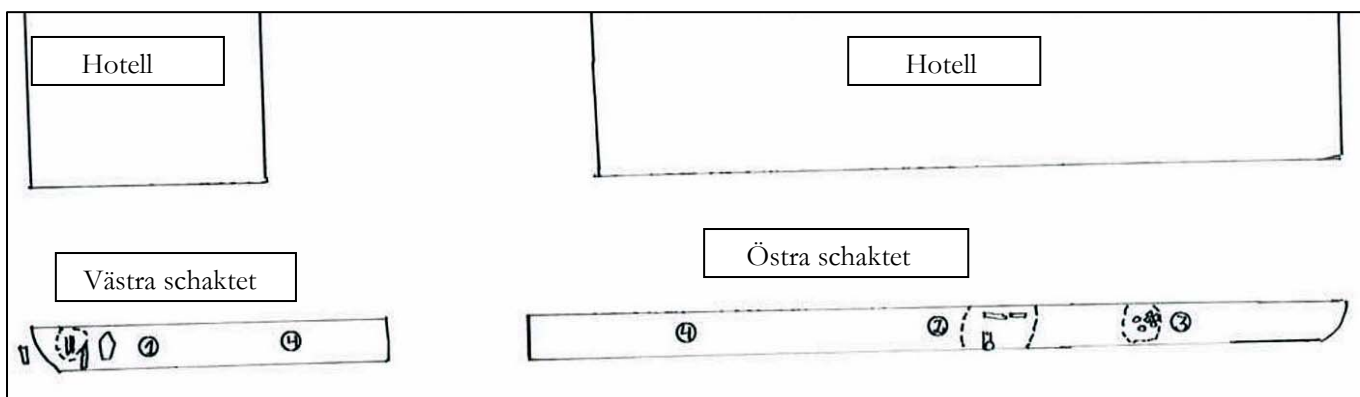
kulturlager eller pålagd matjord. På de gamla ekarnas platser planteras nya träd våren 2008.

Undersökningsresultat

Schaktet var omkring 68 meter långt och 2-2,5 meter brett. Under ett 0,3 meter tjockt sättsandlager under trottoarplattorna fanns ett relativt intakt kulturlager. På platserna för de nu fällda gamla ekarna var naturligtvis kulturlagret stort. Kulturlagret skadades något när de gamla stubbarna revs upp. Ekarna hade inte något större rotsystem så skadorna blev begränsade.

Figur 2. Stubbarna avlägsnades utan att någon större skada på kulturlagren skedde. (Foto Ulf Alström).

Figur 3. Schaktplan med trädplanteringsschaktet som indelas i en östlig och en västlig del. Skala 1:400.

En ytlig påverkan av kulturlagren kunde inte undvikas under arbetets gång. Där träden kommer att placeras var schaktningen något djupare.

Kulturlagerinnehållet skiljer sig något innehållsmässigt varför undersökningsområdet delats upp i två delar. Den primära anledningen till att lagren skiljde sig åt i väster och öster var lutningen på den nuvarande markytan. Det västra partiet av schaktet låg ungefär en halvmeter lägre än de östra delarna, vilket avspeglade sig i kulturlagrets innehåll.

Det östra schaktet (figur 3) som var drygt 40 meter långt hade under den pålagda sättsanden ett orört mörkt kulturlager. På ett område fanns pålagd jord. På ett annat fanns sand. I övrigt bestod kulturlagret (som har benämningen 4 på figur 3) av jord, kalkbruk, tegelfragment, stenar, sot och kol. I kulturlagret framträdde två säkra anläggningar. Den ena anläggningen (som har benämningen 2 på figur 3) var rester efter en bränd byggnad. Den bestod av en del av en vägg som tillhörde det nedre stockvarvet. Intill denna fanns en stolpe som bör ha ingått i väggens konstruktion. Ytterligare två fragment av trä som låg i väst-östlig riktning ingick i anläggningen. Träresterna låg i ett lerlager som var rödbränt. Inga fynd påträffades i anläggningen. I östra schaktet berördes också en stenpackning (som har benämningen 3 på figur 3) av schaktningarna, vilket berodde på att schaktet grävdes lite djupare på grund av att ett av träden skulle planteras just där. Stenpackningen, som inte frilades helt bestod av ett antal stenar med rundad form. Storleken var 0,3 0,4 meter. Eftersom stenpackningen låg i linje med den brända byggnaden kan den tillhöra ett stenlagt portlider eller en sensatt gårdsyta.

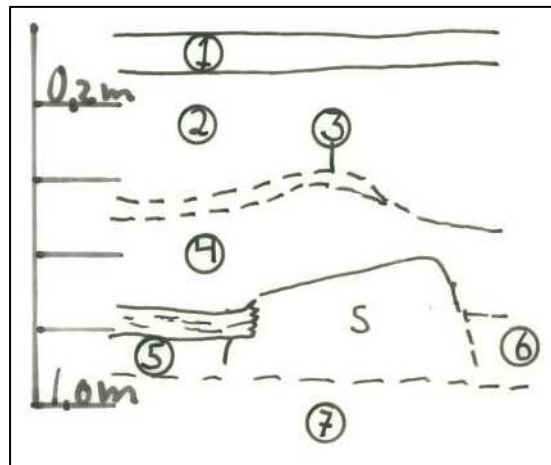

Det västra schaktets kulturlagerinnehåll bestod av mörk kulturjord och humös sand med tegelflis. En del trärester låg i kulturlagret. Lagret kan karaktäriseras som ett raseringslager från 1700-talet som har moderna inslag i materialet. Ett tydligt sådant var skifferplattor som härstammar från Erik Hahrs byggnad som just har skiffertak. Dateringen av kulturlagret till 1700-1800 talen grundar sig på dateringar av keramik och kritpipsfragment.

Figur 4. Västra schaktet med det mörka kulturlagret. I bortre delen av schaktet är lagret omrört på grund av de gamla trädplanteringarna. (Foto Ulf Alström).

I västligaste delen av schaktet fanns spår efter en stenpackning och en del av en syll (som har benämningen 1 på figur 3) som låg utanför trädplanteringsschaktet i ett grunt elledningsschakt. På platsen för stenpackningen och träresterna har det tidigare stått en pyramidek varför kulturlagret i detta parti var något stort. Emellertid tyder resterna på att en byggnad kan ha stått på platsen. Resterna av stenpackningen kan tyda på ett gårdsutrymme eller portlider. Det västra schaktet innehöll i övrigt samma material som det östra. För övrigt hade kulturlagret i schaktet ett par smärre moderna störningar. Dessa påverkade inte nämnvärt den allmänna bilden av att schaktets kulturlager var intakta.

Schaktet för rännstensbrunnen sträckte sig tvärs över hela Västra Kyrkogatan (figur 6). Centralt i gatan kunde en profil upprättas som berättar om att byggnadsrester även här finns bevarade där inga rör eller brunnar tidigare grävts ner. Profilen (figur 5) visar troligen en syllsten med rester av en syllstock mellan lager 4 och 5. Byggnaden kan ha existerat före Västra Kyrkogatans tillkomst. Den skulle, om man jämför med Sven Olssons kartor i Idealstad med förhinder, i så fall kunna dateras till före "1617 års stadsplan" (Olsson 1985 s.91 ff. samt Figurblock)

Figur 5. Profil från ett ostört parti av kulturlagren i Västra Kyrkogatan. 1. asfalt, 2. sten-och grusfyllning, 3. sandlins, 4. mörket kulturlager med flis, 5. brunt kulturlager, 6. lera, 7. streckad linje botten av schaktet med underliggande ej dokumenterade lager. S betyder sten. Profil skala 1:20

Figur 6. Platsen för schaktet i Västra Kyrkogatan markerat med svart linje (digitala fastighetskartan skala 1:4000).

Efter hela trädplanteringsschaktet grävdes efter södra kanten ett schakt för elkabel till belysningsstolpar. Detta schakt grävdes i sättsanden samt 0,2 meter ner i kulturlagret.

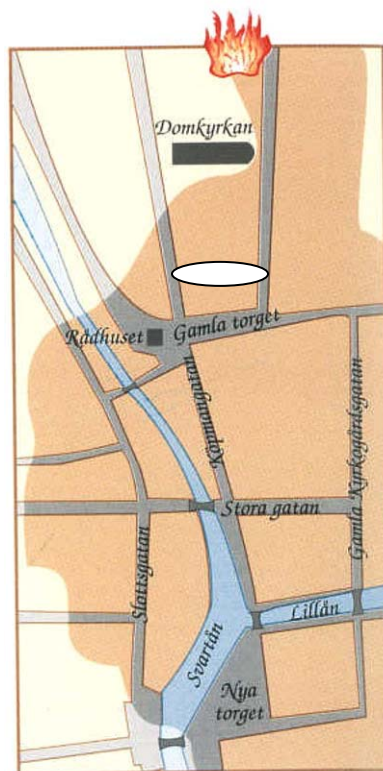
På grund av detta schakt påträffades den brända stolpen tillhörig anläggningen markerad med två på figur 3. I övrigt påverkade elkabelschaktet bara kulturlagret.

Tolkning och utvärdering

Den antikvariska kontrollen föranleddes av att nya pyramidekar skall planteras söder om Stadshotellet. I samband med detta anläggs ett stråk med gräsmatta. Dessutom läggs nya stenplattor på nytt sättgrus söder om hotellbyggnaden.

Området har inte i särskild hög grad utsatts för ledningsschaktningar utan det får betraktas som en framtida kunskapsbank inom arkeologi och historia.

Sammanfattningsvis kan man säga, utifrån den generella fyndbilden i form av keramik och kritpipsfragment, att anläggningar och kulturlager som berördes av arbetet kan dateras till 1700-talets början och fram till 1907. Spår efter 1907 års aktiviteter i området bestod av skifferplattor i kulturlagret. På stadshotellets tak finns samma skifferplattor som bör ha lagts på omkring 1907. Brandspåren som finns i kulturlagret och den eldskadade anläggningen 2 härstammar med stor sannolikhet från branden 1714 som ödelade stora delar av staden (Annuswer m.fl. 1990). Några spår av de byggnader som stod på platsen efter 1714 års brand men före bygget av stadshotellet påträffades inte. Figur 8, ett foto taget av Ernst Blom, visar hur kvarteret såg ut innan stadshotellet byggdes.

Figur 7. 1714 års brand. De drabbade områdena markerade med röd nyans. (Efter Jansson 1998). Vit elips markerar ungefärligt platsen för den antikvariska kontrollen.

Figur 8. Foto över platsen där stadshotellet nu står. Fotografiet är taget från domkyrkans torn. (Foto E. Blom VLM:s arkiv).

Referenser

Kart- och arkivmaterial

Digitala fastighetskartan

Ernst Blom Foto från domkyrkan i Västmanlands läns museums arkiv.

Litteratur

Annuswer, B., m.fl. 2000. Västerås 1000 år i centrum. Riksantikvarieämbetet och Västerås kulturnämnds skriftserie. Västerås.

Fredlund, J., 1992. Ditt okända porslin. Antik & Auktion Nr 1. 1992.

Fredlund, J., 1999. Vad döljer sig i porslinskåpet.. Antik & Auktion Nr 4. 1999.

Fredlund, J., 2000. Skynda fynda matserviser. Antik & Auktion Nr 6. 2000.

Jansson T. 1998. Historien om en stad. Västmanlands läns tidning. Västerås.

Olsson, S., 1985. Idealstad med förhinder – studier i Västerås byggnadshistoria i förindustriell tid. Västerås kulturnämnd. Västerås.

Tekniska och administrativa uppgifter

KM dnr:	07076
Länsstyrelsen dnr, beslutsdatum:	431-6801-07 2007-07-24 samt 2007-09-19
Undersökningsperiod:	2007-09-12,13,20,24,25,26,27,29
Arkeologtimmar:	37,5 timmar
Exploateringsyta:	Cirka 175 m ²
Personal:	Ulf Alström, Anna Lihammer
Belägenhet:	Kvarteret Proban
Ekonomisk karta:	11G:17
Koordinatsystem:	Rikets
Koordinater:	X 6610400 Y 1540600
Inmättningsmetod:	Manuell
Dokumentationshandlingar:	Denna rapport
Fynd:	Fynden F 1 - 10 förvaras på SHM

Figurer

Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet Gävle. Ärende nr MS2006/01407.

Figur 9. Undersökningsplatsens läge markerat med en pil. Utdrag ur Ekonmiska kartan 11G:17. Skala 1:20 000.

BILAGOR

Bilaga 1. Fyndtabell.

Fyndnr	Sakord	Material	Egenskap	Antal	Antal. fragm.	Fyndomständighet
1	Pipskaft	lera	Vitbrännande	5	5	Ytfynd i västra schaktet
2	Fat	lera	Glaserat yngre rödgods	-	11	Ytfynd i västra schaktet
3	Grytben	lera	rödgods	1	1	Ytfynd i västra schaktet
4	Fat, tallrik	flintgods	Bl.a. Göteborgs porslinsfabrik "Anna"	3	3	Ytfynd i västra schaktet
5	Fönsterglas	glas	-	1	1	Ytfynd i västra schaktet
6	Fat?	flintgods	Rörstrand "Flytande blått"	1	1	Ytfynd i västra schaktet
7	Kopp	porcelain	Import Tyskland	1	1	Ytfynd i västra schaktet
8	flaskskärvor	glas	-	2	2	Ytfynd i västra schaktet
9	Fat, kopp	lera	Glaserat yngre rödgods	5	5	Ytfynd i östra schaktet
10	Kakelugn (?)	lera	Mörkglaserat fragment	1	1	Ytfynd från östra schaktet

Figur 10. Ytfynd från västra schaktet. Från vänster skärva från servisen "Anna" Göteborgs porslinsfabrik, i mitten "flytande Blått" från Rörstrand samt till böger importporcelain troligen från Tyskland.

Figur 11. Ytfynd från östra schaktet. Yngre rödgods.